

Құлмұратова Г.К.

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: randevu2012@bk.ru

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ДІНИ ҚОЗҒАЛЫСТАР

Аталған мақалада қазіргі қазақстандық қоғамда әрекет ететін дәстүрлі емес діни қозғалыстардың белең алуы, даму үдерісі қарастырылады. Сонымен қатар, дәстүрлі емес діни қозғалыс ұғымына жақын, «секта», «культ» ұғымдарына анықтама бере отырып, негізгі мәселелері анықталды.

Сонымен қатар, соңғы уақытта қазақстандық қоғамдық салада өз ролін күшейте алған христиандық деп есептелетін дәстүрлі емес діни бірлестіктер қатарында «Жаңа өмір», «Грейс-Благодать» және «Сайентология шіркеуі» «Иегова куәгерлері» және т.б. діни қозғалыстар мен қауымдарының жұмыс істеу әдіс-тәсілдері мен Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңы қарастырылып, ерекшеліктері зерделенеді. Жаһандану заманының дәстүрлі емес діни қозғалыстардың ерекшеліктерінің бірі болып табылатын миссионерлік қызметтің қарқындап өсуі қарастырылады.

Сонымен қатар, мақалада, елімізде әрекет ететін дәстүрлі емес діни ағымдарға тән ортақ ерекшеліктер жан-жақты ашықталады. Қазақстандағы протестанттық деноминациялар мен харизмалық ағымдар мен қозғалыстар, сондай-ақ, республикадағы «Бахай қауымы», «Шіркеу Бірлестігі», «Церковь Последнего Завета», «Сайентология шіркеуі», «Бірігу шіркеуі» және т.б. дәстүрлі емес деструктивті діни ұйымдар жаңа құрылымдар ретінде есепке алынып, талданады.

Түйін сөздер: дін, дәстүрлі емес діни қозғалыстар, шіркеу, протестанттық, «Жаңа өмір», «Грейс-Благодать» және «Сайентология шіркеуі» «Иегова куәгерлері».

Kulmuratova G.K.

Egyptian University of Islamic Culture «Nur-Mubarak», Kazakhstan,
Almaty, e-mail: randevu2012@bk.ru

Non-traditional religious movements in modern Kazakhstani society

This article discusses the process of development of non-traditional religious movements operating in modern Kazakhstan society. In addition, the main problems close to the concepts of non-traditional religious movement, giving the definition of the concepts of "sect", "cult" were identified.

And also, among the non-traditional religious associations, which have recently considered Christianity, able to strengthen its role in Kazakhstan's public sphere are Jehovah's witnesses, "New life", "grace-Grace", "Church of Scientology" and others. In addition, the article discusses the methods and techniques of functioning of religious movements and communities, the features of the Law of the Republic of Kazakhstan "On religious activities and religious associations". In the era of globalization, there is a dynamic growth of missionary activity, which is one of the features of non-traditional religious movements.

In addition, the article reveals the General features characteristic of non-traditional religious movements operating in the country. Protestant denominations and charismatic movements and movements in Kazakhstan, as well as "Bahai community", "Church Association", "Church of the Last Testament", "Church of Scientology", "Church of unification", etc. b. non-traditional destructive religious organizations are taken into account and analyzed as new structures.

Key words: religion, non-traditional religious movements, Church, Protestantism, New Life, grace, Church of Scientology, Jehovah's Witnesses.

Кулмуратова Г.К.

Египетский университет исламской культуры «Нур-Мубарак», Казахстан,
г. Алматы, e-mail: randevu2012@bk.ru

Нетрадиционные религиозные движения в современном казахстанском обществе

В данной статье рассматривается процесс развития нетрадиционных религиозных движений, действующих в современном казахстанском обществе. Кроме того, были определены основные проблемы, близкие к понятиям нетрадиционного религиозного движения: «секта», «культ».

В статье анализируются нетрадиционные религиозные объединения, которые в последнее время усиливают свою роль в казахстанской общественной сфере, это, в частности, «Свидетели Иеговы», «Новая жизнь», «Грейс-Благодать», «Церковь сайентологии» и др. Кроме того, в статье рассматриваются методы и приемы функционирования религиозных движений и общин, изучаются особенности Закона Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». В эпоху глобализации предусматривается динамичный рост миссионерской деятельности, являющейся одной из особенностей нетрадиционных религиозных движений.

Кроме того, в статье раскрываются общие особенности, характерные для нетрадиционных религиозных течений, действующих в стране. Протестантские деноминации и харизматические течения и движения в Казахстане, а также «община Бахаи», «Церковь Последнего Завета», «Церковь сайентологии», «Церковь объединения» и др. нетрадиционные деструктивные религиозные организации учитываются и анализируются как новые структуры.

Ключевые слова: религия, нетрадиционные религиозные движения, Церковь, Протестантизм, «Новая Жизнь», «Грейс-Благодать», «Церковь Саентологии», Свидетели Иеговы.

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі: жұмысымыздың аясында біз тек, протестанттық сипаттағы дәстүрлі емес діни ұйымдар мен қозғалыстарды қарастырап отырмыз. Олардың арасында, соңғы уақытта қоғамдық салада өз ролін күшейте алған дәстүрлі емес діни бірлестіктер қатарында «Грейс-Благодать» миссиясын, «Саентология шіркеуі», «Иегова куәгерлері», «Жаңа Өмір шіркеуі» және елімізде протестантизмнің «Жаңа апостолдық шіркеуі», «елуіншілер», «методизм», «меннонизм», «пресвитерианство», сондай-ақ «Інжіл христиан-баптистер» мен «Жетінші күн адвентистері» қауымдарын атап өтуге болады. Аталған діни қозғалыстардың ортақ белгілері – басты офистерінің батыста орналасуы, өзге діндердің өкілдері арасынан өз қауымына тарту, зайырлы өмір сүрудің қағидалары мен талаптарын қабыл алмауды насихаттау, іс-әрекетінің жабық немесе жасырын сипаты, бас орталықтары көмегімен және қауым мүшелерінің садақасы есебінен қаржыландыруы.

Әдістемелік негізі: әртүрлі талдау әдістерінің және статистикалық, жүйелі-құрылымдық, салыстырмалы әдістер пайдаланылды.

Тақырыптың зерттелу деңгейі: қазіргі әлемдегі дәстүрлі емес діни ұйымдардың деструктивті көріністің себептері мен дамуына арналған, шетелдік авторлардың еңбектерінің қатарында В.Н. Арестов, В.И. Гараджа, А.В. Дворкин және т.б. зерттеушілерді атап өтуге болады. Аталған

авторлар қазіргі әлемде болып жатқан, ауқымды аспектілі өзгертулерді көрсетіп, геосаяси үдерістердің мазмұны мен бағытын қарастырады. Дәстүрлі емес діни қозғалыстардың деструктивті мәселелерін Н.Ж. Байтенова, А.Г. Косиченко, А.Д. Құрманалиева және т.б. отандық авторлардың еңбектерінде зерттелген.

Теориялық маңыздылығы: жұмысың мазмұнында қарастырылған ғылыми деректер, дінтану, саясаттану, мәдениет пен өркениеттің дамуына қосар үлесі мол. Сондай-ақ арнайы дінтану пәні бойынша оқу-әдістемелік құралын дайындауда қолдануға болады.

Қазақстандағы протестанттық деноминациялар мен харизмалық ағымдар, сонымен қатар, республикадағы «Бахаи қауымы», «Шіркеу Бірлестігі», «Церковь Последнего Завета», «Сайентология» және т.б. дәстүрлі емес деструктивті діни ұйымдар жаңа құрылымдар ретінде есепке алынған.

Дәстүрлі емес діни ағымдар біздің елімізге Батыс қоғамынан Кеңестер Одағы ыдырап, тәуелсіздік алғаннан кейін жаппай қоныстана бастады. Бұған біздің сол кездегі «Дін және діни бостандықтар туралы» заңының босандығы мен идеологиялық тоқырау кезеңі себеп болды. Қазіргі таңда олар республикамызда күннен-күнге көбейюде.

Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңы [1]. өз күшіне енгеннен кейін протестанттық сипаттағы дәстүрлі емес діни ұйымдардың іс-әрекеті келесі жалпы үрдістерде көрінісін тапты:

– құрылтайшылар саны аз болуына байланысты аймақтық филиалдарын тіркеудің жолдарын іздеу (*өзге протестанттық діни бірлестіктермен бірігу, жаңа сенушілерді іздеп табу және т.б.*);

– әртүрлі айла тәсілдерді қолдана отырып халықтың арасында діни әдебиеттерді таратудың жаңа әдістерін пысықтау (*уақытша пайдалануға берілген деп және т.б.*);

– қайырымдылық акцияларын өткізу арқылы жаңа сенушілерді тарту, (*бірінші кезекте балаларды, жастарды*);

– интернет жүйесін пайдаланып өз қағидаларын насихаттауды жандандыру.

Жаңа діни қозғалыстардың сан алуандығы, сондай-ақ тек соларға тән, бірақ республикада қызмет етуші дәстүрлі конфессиялар үшін үйлеспейтін идеологиялық нұсқаулар мен қызмет әдістері олардың нақтылы анықтамасын жасау жұмысын қиындатады. Бұл жағдай сондай-ақ осы ұғымның заңмен ретке келтірілмегендігіне сәйкес күрделене түсіп отыр.

Барлық конфессияларда секталық және қауіпті экстремистік топтар пайда болатынын ескерген жөн, сонымен бірге ислам, христиандық, буддизм, иудаизм және басқалары бейбітшілікке және зорлық-зомбылықтан бас тартуға шақырады.

Жаңа дәстүрлі емес діндерге келетін болсақ, олар да экстремизмнен сақтандырылмаған. Оларды өзгеше айтқанда деструктивті деп атауы бекер емес, өйткені оларда конструктивті, позитивті, гуманистік бастама жоқ. Бұл культтық құрылымдар діни мақсаттарды жариялай отырып өздерін дәстүрлі конфессиялардан ажыратады. Олар Шығыс пен Батыстың діни дәстүрлерінен синтез жасайды.

В. Дальдің түсіндірме сөздігіне сәйкес, *секта* – сенім туралы қабылданған өзінің, ерекше ілімі; мақұлдау, пайда, жік немесе дінбұзарлық [2]. С. Ожеговтың орыс тілі сөздігінде, *культ* – бұл: 1. құдіретке діни табыну және осыған байланысты әдет-ғұрыптар. 2. Біреуге сиыну, қадірлеу [3].

А. Спиркиннің шетел сөздерінің сөздігінде культ (лат. «қадір тұту») – ғажайып күштерге лайықты ықпал ету мақсатындағы ерекше құдыретті әдет-ғұрыптарда, діни қызметшілер мен сенушілердің іс-қимылдарында көрінісін табатын әр діндегі міндетті элементтердің бірі [4].

Соңғы уақытта қоғамдық салада өз ролін күшейте алған дәстүрлі емес діни бірлестіктер қатарында «Иегова куәгерлері», «Жаңа өмір», «Грейс-Благодать» және «Сайентология шіркеуі» діни ұйымдары мен қауымдарын атап өтуге болады.

Бұл ұйымдардың ортақ белгілері – басты офистерінің батыста орналасуы, өзге діндердің өкілдері арасынан өз қауымына тұлғаларды тарту, зайырлы өмір сүрудің қағидалары мен талаптарын қабыл алмауды насихаттау, іс-әрекетінің жабық немесе жасырын сипаты, бас орталықтарының көмегімен және қауым мүшелерінің садақасы есебінен қаржыландыруы.

Сонымен қатар, жаһандану заманының ерекшеліктерінің бірі — миссионерлік қызметтің қарқындап өсіп, әр түрлі сарындағы діни бірлестіктердің әлемге тарауы. Ғылыми-публицистикалық басылымдарда жаңа діни бірлестіктерді «секта», «тоталитарлық секта», «балама діндер», «дәстүрлі емес діндер» немесе «іріткі салушы культтер», тіпті «жаңа ғасыр діндері» деп атайды. Соңғы жиырма жылдан бері Қазақстанда көптеген жаңа діни ағымдар пайда болды. «Жаңа» дегенмен бұлардың басым көпшілігі жаңадан пайда болған жоқ, тек қазақ топырағына шет елдерден келген, біздің ел үшін ғана жаңа діни ағымдар. Олардың ішінде ең көп тараған – протестант діни топтары мен қозғалыстары.

Ғалымдар көбінесе экстремизмді рационалдық және иррационал, қисынды түрде қиындау түсіндіретін және қылмыстық актілер [5, 16 б.] деп түсіндіреді. Бұл орайда, Қазақстан Республикасының «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңының 1-бабындағы 5-тармақта аталмыш ұғым былайша тұжырымдалған. «Экстремизм – жеке және (немесе) заңды тұлғаның, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің белгіленген тәртіппен экстремистік деп танылған ұйымдардың атынан іс-әрекеттер ұйымдастыруы және (немесе) жасауы» [6, 3 б.]. Анықтама қысқа, әрі жинақы мазмұнда берілгенімен ең алдымен, экстремизмнің субъектілері ретінде жеке тұлға мен заңды тұлғалар, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалар бірлестіктерін де қамтиды.

Дүниеде барлық жағдай өзгермелі, бірде дамыса, бірде жоғалады, кейде қайтадан дамып отырады. Мұның барлығын жасап отырған алып бір күштің бар екендігіне сенеміз. Осы сенімнің арқасында дінді тілге тиек етеміз. Мемлекеттің негізін құрушы факторлардың бірі – дін болғандықтан, оның кепілділігі тұрақтылығында болып табылады. Мемлекетіміздегі ауызбіршілік, отанды сүю, бейбітшілікті қастерлеу бұның барлығы дәстүрлі діндердің басты ұстанымдары. Десек те қоғамымызда дәстүрлі емес діндердің де орын алғаны бар. Дәстүрлі емес діндердің зиянды тұстарын терең түсіну, мән мағынасына бару үлкен білімділікті талап етеді.

Дәстүрлі емес діни қозғалыстар – қоғамда тарихи-мәдени тұрғыда қалыптасқан құндылықтарды, салт-дәстүрлерді мойындамайтын, оны жоққа шығаратын негізгі діндерден бөлініп шыққандар. Дәстүрлі емес дін туралы ғылымда қалыптасқан ортақ бір термин жоқ. Діни танымдық журналдарда, газеттер мен басқа да бұқаралық ақпарат құралдарында және дінтанушы ғалымдардың еңбектерінде: «тоталитарлық топтар», «іріткі салушы культтер», «дәстүрлі емес діни ғұрыптар», «жаңа діни қозғалыстар» деген әртүрлі атаумен беріліп жүр.

Қазіргі таңда ел арасына іріткі салып, ұлттық құндылықтарымызды жоққа шығарушы, дәстүрлі емес діни ағымдардың бір шамасы христиандық бағыттағы діни ұйымдар (протестанттық ұйымдар) болып отыр.

Сондай-ақ, еліміздегі дәстүрлі діндер жаңадан пайда болған діни ұйымдарға қатысты көзқарастары өзгеше. Олар басымдылық көрсетпей, діни сенім еркіндігіне сәйкес, «әр адам өзі үшін таңдау жасау керек» деген ұстанымды қолдайды. Дегенмен, дәстүрлі емес діни ұйымдар еліміздегі дәстүрлі діндердің тамырын жоюда, дін жолын ұстанып, өздерінің діндерін, халық санасына орнату мақсатында түрлі емдік, сауықтыру орталықтарын ашып жатыр. Халықтың назарын қаратуда жаңа діни ұйымдардың қызметкерлері адамдарға қиын сәттерінде қол ұшын беру арқылы (*материалдық, рухани*), жан ашырлық танытып, түрлі шаралар ұйымдастырып, өз миссияларына жетіп отыр. Мұндай деноминациялардың басым бөлігін протестанттық бағытты ұстанатын діни ұйымдар қолдануда.

ҚР Әділет министрлігінің сол кездегі Діндер ісі жөніндегі Комитеттің мәліметінде Қазақстандағы протестанттық деноминациялар мен харизмалық ағымдар, сонымен қатар, республикадағы Бахаи қауымы, Бірігу Шіркеуі, Соңғы Завет Шіркеуі, Саентология және т.б. «дәстүрлі емес» діни ұйымдар жаңа құрылымдар ретінде есепке алынған.

Қазақстандағы дәстүрлі емес діни ағымдардың көпшілігі социолог М. Вебердің пікіріне сәйкес, қаржылық табысқа, кәсіпкерлікке бағытталған. Сондай-ақ, протестанттық бағытты негіздейтін ұйымдар болып саналанады. Ұйымдастырушылық құрылымы, табыс көзі мен о дүниелік жеңілдіктерді қарастырады. Әрине бұл идея нарық заманында адамдарды қызықтырмай қоймайды.

«Ислам мен православиеге қарағанда дәстүрлі емес діндер жас ұрпақтың өзгермелі талғамын ескеретін жаңашылдыққа неғұрлым ашық» [7,

277 б.] деп зерттеуші Г.Т. Телебаев өзінің зерттеулерінде баяндайды.

Болашағымыздың кілті жастардың қолында екендігін аңғарған бұл миссионерлер, жастардың психологиясына әсер беретін жайды анықтап, іске жұмыла кіріскен. Алматы қаласында «дәстүрлі емес» діндер бойынша зерттеу жүргізіп, жаңа протестанттық діни ұйымдарды құрушы топ жастар екендігін анықтаған.

Қиналған сәтте адамға көмекке дін келеді. Э.Дюркгейм: «Дінді ұжымдық бейсаналық, индивид пен қоғам, әлеуметтік топтар мен тұлғалардың арасында байланыс орнататын және қоғамды біріктіретін түсініктердің жиынтығы» деп қарастырады. Дәстүрлі емес діни ағымдарға тән ортақ ерекшеліктерді атап көрсетсек:

1) харизматикалық көсемдік – діни ұйымдардың негізін салушы немесе жоғарғы құдіреттен, тылсымнан келген күш иесі. Оның бойында құдайлық немесе ерекше даналық бар, сондықтан көсемнің билігіне мүлтіксіз мойын ұсыну керек.

2) сенімдердің абсолютті ақиқаттығына беріктік, басқа сенімдерге төзімді қарамау, ұлттық құндылықтарды ескермеу, оларды жеккөрушілік.

3) сыртқы көріністік: барлық сенім және ғұрыптық ерекшеліктер ізгі ниет, мақсаттар үшін.

4) жасырындық – түпкі мақсаттары мен іс – әрекеттер салдарын білдірмеу жасыру, ішкі ақпараттарды өз мүшелеріне және сыртқа арналған екі мақсаттағы доктриналардың болуы, діни дәстүрлі емес ағым мүшелерінің басқа ақпарат алуына мүмкіндік бермей, барынша шектеп ұстау.

5) дәстүрлі діндердің қасиетті кітаптарының мәтінін өз сенімдеріне сәйкес өзгеше түсіндіру.

6) дәстүрлі емес діни ағымдар мүшелерінде жаңа өзіндік діл (менталитет) қалыптастыру үшін, адам санасын бақылаудың түрлі әдістерін қолдану [6].

Харизматикалық көсем – еркіне бар жан тәнімен бағыну, ерекше адам күші жетпейтін жан, тіпті басқаша ойлауға жол берілмейді. Секталар идеологиясына сәйкес, харизматикалық көсем бұйрығы – Құдайдың сөзсіз еркі. А.Л.Дворкин айтқандай, «Егер дін Құдаймен байланысқа ұмтылуға сипатталатын болса, сектада барлығы жетекшіден басталады және онымен аяқталады, барлығы соған келіп тіреледі. Секта жетекшісінен басқалары Құдаймен байланыса алмайды» [8, 54 б.] деп түсіндіреді.

Дәстүрлі емес діни ағымдардың қоғамдағы беделінің көтерілуі көпшілікті алаңдатарлық жай. Өйткені, діни ағымдардың саны көбейген

сайын, алауыздық, дінге деген сенімсіздік, рухани қактығыстар белең алады.

ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясының XV сессиясында көпшілік қауымға сөйлеген сөзінде атап өткендей, «Қазақстанда діндердің заңнамалық теңдігі мен үнқатысуы қағидаттары мызғымайды. Сонымен қатар мемлекет жалған-діни бірлестігердің қызметіне қарсы тұратын болады. Мұнда еліміздегі барлық діни бірлестігердің белсенді ұстанымы қажет етіледі» [9, 2 б.].

Мұндай діни ұйымдардың идеологиялық және өзге де мақсаттары жастар екендігін жоғарыда айтып өттік. Әлеуметтік-демографиялық топтың бір бөлігі – жастар. Жастардың бойында белсенділік пен қызығушылық, эмоция басым. Өмір сүрудің мән-мағынасы мен рухани негіздерін іздеуде, жан күйзелісі мен рухани қиналған сәттерде, адамдардың көпшілігі дінге бет бұрады. Тіпті соңғы уақытта діннің шынайылығына терең бойламай, діни білімі болмағандықтан, діндарлықты сәнге айналдырып жатқандар да бар.

Дәстүрлі емес діндерге XIX немесе XX ғғ. салыстырмалы түрде пайда болған және де ешқандай этносқа қатысы жоқ қозғалыстар жатқызылады. Діни ілімі белгілі бір мемлекет немесе халық тарихымен байланыспайды. Көптеген пікірлерге сүйенсек, дәстүрлі емес культтердің догматтары канондық догматтарға қарсы болып келеді. Негізінен таралу құралы миссионерлік қызмет болып табылады.

«Протестанттық сенім келесідей жалпыхристиандық догматтарды өзіне сіңірген: Құдай жайлы, Үштік, әлем мен адамның жаратылуы, Құдайдың күдіреттілігі, Оның әрекеті мен Өзінің жаратылыстарына сүйіспеншілігі, Иса Мәсіхтің адамқұдай екендігіне, оның пәк жаратылуына, өлілерден қайта тірілу, күнәлардың шайылуы, Исаның екінші келуі, Ақыреттік сот, адам жанының мәңгілігі (адвентистерден басқасы), келе жатқан Құдай патшалығы, Жұмақ пен тозақ жайлы» [10, 135 б.].

Сонымен қатар, адам табиғаты өте күрделі сипатқа ие, ол өзіне өзара үйлескен және ішінара байланысқан ғарыштық, биологиялық, психикалық, мәдени және әлеуметтік деңгейлерді қосып алады. Адам абыройға, беделдікке, кемелденуге әрқашан ұмтылып келеді, ұмтыла береді және діндарлық сияқты қасиеттің эволюциясы үдерісіндегі даму оған осы бағытта жол ашып беруі әбден мүмкін. Адамның шынайы белсенділігі, танымға құштарлығы, оның әлеуметтендіру үдерісінде кәдеге асатын құбылмалы қажеттілік-

тері, қызығушылықтары, қалаулары тұлға мен тұтас бір топты өз мәнін білдірудің жаңа бағытты іздестіруге итермелейді.

Бұл психологиялық тұрғыда дербес дүниетанымы мен адамға қоғамның барлық аясында шынайы және позитивті әрекет етуге мүмкіндік беретін әлеуметтік-тиімді, сенімді-заңды нанымдар үшін жаңа мықты тірек табуға атсалысады. «Заманауи мәдениет өрісінде жаңа діни қозғалыстардың пайда болуы әрбір адамға өзін жоғарымен, шексіздікпен ұластыру тәсілі ретінде қатысты діндарлықтың өмір сүруінің тағы бір көрсеткіші мен дәлелі болып табылады. Іс жүзінде ғалымдардың, теологтардың пікірлерін, барлық қоғамды екі бағытқа бөлген және жаңа діндерді зерделеу тәсілінің ерекшелігін айқындаған жаңа діни бірлестіктердің қатынасы, «қабылдау әдіс-темесі» даулы болып табылады» [11, 27 б.].

Қоғамдық-саяси лобби құру стратегиялық мақсаттары болып табылады. Аталған ұйымдарға жеке-жеке тоқталып, олардың іс-әрекеттерінен төнетін қауіп-қатерлерді сараптап, зерделеп көреміз.

Американың психологиялық ғылымдарында тоталитарлы секталардың деструктивті әсерінің бірнеше үлгілері бар, солардың бірі классикалық деп есептелетін Р.Дж. Лифтонның «Ойлау реформасы және тоталитарлық психологиясы» атты еңбегінде көрсетілген үлгі. Бұл еңбекте Лифтон сананы түбірлі өзгертетін сегіз элементті көрсетеді, олар:

Айналамен қатынасты бақылау – қоршағандардың құрылымды болуы, мағлұмат пен пікір алмасу қатаң бақылауда болу. Оның ең қатаң формасы субъектінің ішкі диалогын да бақылауға алуға дейін жетеді. Сектаның әр мүшесіне секта ішіндегі оқиға, тұрмыс салты, мәліметтері ғана шынайылық деп сендіріледі. Бақылаулардың ең қарапайым түрі лекциялар, семинар-тренингтер арқылы субъектінің ой-пікірін біліп, қандай деңгейде екенін анықтау нәтижесінде күшейтіліп отырады.

Мистикалық манипуляция – алдын ала ойластырылып, іске асырылған жағдайларды ұтымды пайдалану. Лифтон пікірі бойынша, бұл жоғарыдан (басшылықтың бақылауымен) ойластырылып, жүйелі түрде жоспарланған болып табылады, бірақ сырт көзге бәрі стихиялы түрде жүзеге асып жатқандай болып көрінеді. Ол жақсы қойылған спектакльдей болуы керек, олай болмаған жағдайда «көрермендер» арасында күмән турады. Көптеген секталарда ол дұғалар оқу, оразалар сақтау және «таңғалған тұлға» феноменімен көрінеді. Тек секталарда ғана өздерін

«құтқарушы», «мессия» деп таныстыратын мистикалық күшке ие тұлғалар кездеседі. Осы «мессиялардың» арқасында ғана құпия ілім ашылып, әлемді құрудан аман қалады. Мистикалық манипуляцияның қарапайым формасы кейбір еттен бас тартатын секталарда еттен бас тарту (вегетариандық) кезінде болатын субъект физиологиясындағы өзгерістерді «қасиетті рухтың» қонуы деп түсіндіру.

Әлемді екіге бөліп қарауды талап ету – секта «таза», «жақсы», ал қалғандары «жаман», «лас». Лифтон бойынша діни және саяси ұйымдарға манихейлік ұқсастықтар береді. Бұл әр секта мүшесінің жан тазалығын талап ету деген сөз. Ал ол өз кезегінде тәубеге келу процесін тудырады. Арнайы ережелерге сүйеніп, топ алдында тәубеге келу топ пен көсем жағынан сындар, пікірлер жиынына жолықтырады.

Тәубеге келу культі – үзіліссіз тәубеге келу және тұлғаралық шекараны жоюмен кінәлілік сезімінде ұстау үшін интимдік мойындату. А.Камюдің пікірі бойынша, сектаға дейінгі өмірінің күнәға толы екенін мойындату, адепттерді секта шырмауына одан сайын оралдыра береді. Өйткені өткен өмірі көпшілік алдында адасушылық болып табылған адепте тек қазіргі сектадағы кезең ғана қалады. Және болашақ туралы ойлану үшін өткен өміріндегі күнәларынан тазару керек.

«Қасиетті ғылым» – өз догмаларының абсолютті, толық және мәңгілік деп мойындау. Бұл абсолютті ғылымға қарсы келетін кез келген мағлұмат өтірік деп саналады.

Культтік мағыналармен толтырылған тіл – өзіндік және сыни ойлану негізін жою үшін топ ішінде арнайы клишелендірілген сөздік қордың болуы.

Доктрина тұлғадан жоғары – тұлға және оның индивидуалды тәжірибиесінен доктрина әлдеқайда шынайы және ақиқат.

Тіршілік етудің бөлінуі – яғни, топ мүшелері ғана өмір сүруге құқылы, қалғандары – «жоқ», яғни «мақсат үшін барлық әдістер керемет» [12, 255 б.].

Егер көсемге аян беріліп, оның қол астындағылар өмірден өз еріктерімен кетулері керек болса, барлығы бұл шешімге бір кісідей мойынсұнулары керек. Мұның жарқын мысалы «Халықтық храм» мүшелерінің бірдей өз-өздеріне қол жұмсаулары болып табылады.

Жалпы харизматикалық топтардағы өзгерген сананың жай күйінің ролін түсіну үшін Уиллиам Джеймстің 1902 жылы жарық көрген «Діни тәжірибиенің көптүрлілігі» атты еңбегінен үзіндіні қарастырайық. Онда ол: «Сананың таратылуы

жүйке жүйесін басқаруға құрылған, алайда ол өзін-өзі реттеу үшін тым күрделі болып кеткен қандай да болсын ағза мүшесі сияқты болады» [13, 77-80 бб.] – деп пайымдайды.

Соңғы уақытта біз, өз елімізге түрлі ағымдардың уағыздаушылары, түрлі діни шіркеулердің өкілдерінің миссионерлерінің жаңа топтарының лек – легімен келіп жатқанынан жиі – жиі хабардар болып жүрміз. Олардың сауық кешіне мыңдаған адамдар жиналады, көптеген жоғарғы оқу орындарында студенттер арасына да миссионер – студенттер кіріп, ірі-ірі қалаларда алғашқы қозғалыстар пайда бола бастады.

Қазіргі Қазақстан территориясында таралған «дәстүрлі емес діндердің» барлығының секта деп аталынып жүргендіктерінің өзі олардың ілімдік және құрылымдық ерекшеліктеріне байланысты болып отыр деп тұжырымдауға болады.

Олардағы ортақ сипаттамалар:

- әлеуметтік тұрғыдан өзара көмек және қолдау көрсету;

- кішіпейілділік, тәуелсіздік сияқты құндылықтарды қолдай отырып, өз

- көзқарастары мен идеологияларын таратуға тырысу;

- кез-келген аймақтағы мұқтаждық;

- жұмыссыздық, сауатсыздық және панасыздық сияқты әлеуметтік және экономикалық проблемаларды пайдалану;

- олардың басынан кешіріп отырған қиын жағдайларды пайдаланып, өз қатарларына таратуға тырысу;

- жұмыссыз, әлеуметтік жағдайы нашар, ұлттық және рухани құндылығы жоқ жастарды өздері үшін мақсатты түрде миссионерлерге айналдыру;

- мемлекеттік төңкеріс, қайта құрулар болып жатқан елдерде жан-жақты ұйымдасу жұмыстарын жүргізу» [14].

Ғылым мақаланың барысында алынған фактілер бойынша, қазіргі уақытта біздің еліміздегі діншілдік саласында төмендегі үрдістер басым:

- әртүрлі әлеуметтік және ұлттық орталарда діншілдік деңгейінің тұрақтануы орын алып отыр.

- діни қызметтің түп-тамырларының, қайнар бұлақтарының бар жүйесінің қоғамның тұрақсыздығынан және басқа да қолайсыз жағдайлардың әсерінен туған тереңдеуі (және ішінара кеңеюі) байқалады.

- діншілдіктің тұрмыстық түрлерінің үлес салмағы көтерілуде және сонымен бір мезгілде консервативтік іргелі элементтердің қы-

сымымен, сонымен бірге қоғамдық пікірдің плюрализациясы мен жұртшылықтың нақты да дұрыс мәліметтер алу деңгейінің төмендеуі нәтижесінде діннің саясаттануы белең алып бара жатыр.

– діни ортада ғана емес, жартылай діни ортада да эсхологикалық және messiандық ақыл-ой шабыты, құдайиздеушілік сенделіс (әрі-сәрі солқылдақтық) және діни негізді ұлттық ерекшелік идеологиясына келтіру әрекеттері күшеюде.

– бұрындары мемлекеттік құрылысқа қарсы болып келген бірқатар діни топтарды заңдастыру үдерісі жалғасып келеді, алайда басқа конфессиялардың оппозицияға кетіп қалу мүмкіндігін де жоққа шығаруға болмайды.

– дүниетанымдық топтардың әрқайсысының өз көзқарасын басқаға күштеп таңуға тырысып және төзімсіздік пен фанатизм көрініс беріп жатқан кезде, жаппай клерикальдық-діни сана мен қарым-қатынаста елеулі құбылушылық пен ауытқушылық әлі де сақталып отыр.

Қазақстан Республикасындағы дін және дінаралық қатынас саласындағы ахуал соңғы екі онжылдықта айтарлықтай өзгерістерге ие болды. Қоғамдағы діннің орны нақтыланып, мәртебесі көтеріліп, қызмет аясы кеңіп, соның нәтижесінде діндарлар мен діни бірлестіктер саны артуда.

Қазақстандағы дәстүрлі емес діни ағымдардың басты мақсаты – қазақ халқының ұлттық құндылықтары, мәдени және рухани мұрасына зиян келтіру, әсіресе діни ұйымдардың ықпалымен үкіметке ауқымды саяси қысым көрсету болып табылады.

Дәстүрлі емес діни ұйымдар елімізде егемендік жариялаған жылдардан бастап қарқынды етек жая бастады. Әрине, заңды жолмен әрекеттеріне рұқсат берілгеннен кейін, әсіресе христиандық бағыттағы дәстүрлі емес діни ұйымдардың қызметіне баға беру өте киын болды. Дегенмен, әлемдік тәжірибе к-рсеткендей көптеген елдерде дәстүрлі емес діни ұйымдардың тіркелуіне уақытша шектеулер енгізіліп отырғанын атап өту керек. Сонымен қатар дәстүрлі емес діни ұйымдардың бірқатары өздері орналасқан елдердің заңдарына қайшы келетін қызметі үшін мемлекеттік органдардың да, қауымдастықтың да тарапынан қатты сынға алынып отырғандығы, тіпті тыйым салынатыны белгілі. Мысалы, «Сайентология», «Иегово куәгерлері», «Грейс блогодать», «Жаңа Өмір» және т.б. ұйымдардың қызметі үнемі сынға алынып отырады. Бұл бейқамдық танытуға болмайтын жайт екенін Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқы Ассамб-

леясының XV-ші сессиясында сөйлеген сөзінде «Қазақстанда діндердің заңнамалық теңдігі мен ұнқатысуы қағидаттары мызғымайды.

Сонымен қатар мемлекет жалған-діни бірлестіктердің қызметіне қарсы тұратын болады. Мұнда еліміздегі барлық діни бірлестіктердің белсенді ұстанымы қажет етіледі. Соңғы кездері біз қандай да бір діннің тереңіне бойламай, діндердің ізгілігіне, шынайылығы мен жалпыға ортақ басқа да қырларына дендеп енбей жатып діндарлықтың сәнге айналғанын көріп отырмыз. Адамдарды қандай да бір дінді қабылдауға мәжбүрлеуге болмайды» [15, 2 б.] деп, діни бірлестіктердің деструктивті іс-әрекеттерін басты назарда ұстау керектігін айтады.

Ойымызды тұжырымдайтын болсақ, қазіргі таңда дәстүрлі емес діни ұйымдардың деструктивті іс-әрекеттерін зерттеудің өзектілігі, ең алдымен, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қоғамның тұтастығын сақтау, жастар ортасында діни толеранттылықты қалыптастыру мақсатында дәстүрлі емес ұйымдардың идеологиясы мен халықтың санасына әсер ету тетіктерін зерттеудің объективті қажеттілігінен туындайды. Бұндай шектен тыс қажеттіліктер діни жағдайды қиындатады және келесі мәселелерді туындатады:

– ол демократиялық кеңістіктегі дәстүрлі және дәстүрлі емес діни ұйымдардың қарым-қатынасы;

– бір жағынан, діни сенім бостандығына кепілдік беретін, екінші жағынан, қазақстандық қоғамның тұрақтылығы мен қауіпсіздігін нығайтуға және деструктивті үдерістердің алдын алуға бағытталған салмақты мемлекеттік-конфессиялық саясат. Бұл мәселе, ең алдымен, құқықтық аспектілерді өзектендіреді.

Елімізде дәстүрлі емес діндердің ішінде соңғы онжылдықта кең таралған протестанттық бағыттағы діни ұйымдарды атап өткен жөн. Деструктивті ұйымдардың жақтаушылары санының аздығына қарамастан олар дәстүрлі діни ұйымдарға қарағанда айтарлықтай белсенділігімен ерекшеленеді. Әлбетте, протестанттық деноминациялар Қазақстанда XIX ғасырдан бері шоғырлана бастаған, алайда соңғы жиырма жылдың ішінде пайда болған неопротестанттық ұйымдар да бар. Атап айтсақ, Жаңа апостолдық шіркеу, Иегова Куәгерлері және т.б. «Дәстүрлі емес» діндердің арасында аталмыш харизмалық ағымдар белсенді насихаттарын жасауда: «Агапе», «Жаңа Өмір», «Жаңа аспан», «Илия», «Ізгі хабар», т.б.

Қазақстан Республикасы дін істері және азаматтық қоғам министрлігінің мәліметі бо-

йынша, Қазақстандағы протестанттық деноминациялар мен харизмалық ағымдар, сонымен қатар, республикадағы «Бахаи қауымы», «Шіркеу Бірлестігі», «Церковь Последнего Завета», «Сайентология» және т.б. дәстүрлі емес деструктивті діни ұйымдар жаңа құрылымдар ретінде есепке алынған. Аталған діни ұйымдардың таралуының келесі себептерін көрсетуге болады. Сенім мен сенімсіздік аралығында күмәндану-

шы «дін төңірегіндегі» тұрғындар санының едәуір көп болуы. Мұндай «дінсымақ» адамдар «дәстүрлі емес» діндердің миссионерлері үшін қолайлы жағдай тудырады. Екіншісі, бұқаралық діни сауатсыздық, негізгі діни білімнің жоқтығы. Бұл қазіргі діни жағдайда адамдардың бағыт-бағдарын бұрмалауға және оларды діни насихат жүргізуде ыңғайлы нысанаға алуға мүмкіндіктер тудырып береді.

Әдебиеттер

- Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазанындағы №483-IV Заңы // Егемен Қазақстан, – №497-500 (26892). – 2011. – 15 қазаны
- Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. 2 т. // <http://slovardalja.net>
- Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1987. – 797 с.
- Спиркин А.Г. Словарь иностранных слов. – М., 1980. – 624 с.
- Устинов В.В. Экстремизм и терроризм. Проблемы разграничения и классификации // Российская юстиция. – М.: Юридическая литература. 2002. – №5. – С. 34-36.
- Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы. Қазақстан Республикасының Парламентінің Жаршысы. – 2005. – №5 (2438). – 12 б.
- Телебаев Г.Т. Ценностные ориентации казахстанцев в религиозной сфере // Глобализация и диалог конфессий в странах Центральной Азии: Материалы международной научно-практической конференции. – Алматы: Институт Философии и Политологии МОН РК, 2002. – 277 с.
- Кислюк К.В., Кучер О.Н. Религиоведение. – Харьков, 2003. – 128 с.
- ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясының XV сессиясында көпшілік қауымға сөйлеген сөзі. // Егемен Қазақстан, 27 қазан 2009 ж. – 2 б.
- Қазақстандағы діндер: оқу құралы. / Байтенова Н.Ж. (құрастырушы), Затов Қ.А., Рысбекова Ш.С., Бейсенов Б.К., Борбасова Қ.А., Құрманалиева А.Д., Мейрбаев Б.Б. – Алматы, 2008. – 399 б.
- Nordhausen F. Psycho-Sekten: Die Praktiken der Seelenfänger/ Unter Mitarb. von Billerbeck L. von. B.: Links, 1997. – 607 p.
- Le Bar J.J. Cults, Sects and the New Age. Huntington, IN Our Sunday Visitor. – 1989. – 255 p.
- Джемс В. Многообразие религиозного опыта. – М., 1993. – 300 с.
- Қалиев Қ. Астанада «Қазақтың шіркеуі» бар. abai.kz ақпараттық порталы. <http://abai.kz/>
- Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқы Ассамблеясының XV-ші сессиясында сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан, 2009 жылдың 27 қазаны

References

- Dimi qyzmet jáne dini birlestikter týraly Qazaqstan Respýblikasynyń 2011 jylǵy 11 qazanyndaǵy №483-IV Zańy // Egemen Qazaqstan, – №497-500 (26892). – 2011. – 15 qazany
- Dal V.I. Tolkoviyi slovar jivogo velikorysskogo iazyka. 2 t. // <http://slovardalja.net>
- Ojegov S.I. Slovar rýsskogo iazyka. – M.: Rýsskii iazyk, 1987. – 797 s.
- Spirkin A.G. Slovar inostrannyh slov. – M., 1980. – 624 s.
- Ýstinov V.V. Ekstremizm i terrorizm. Problemy razgranicheniya i klassifikatsii // Rossiiskaa rýstitsiia. – M.: Iýridicheskaiia literatýra. 2002. – №5. – s. 34-36.
- Ekstremizmge qarsy is-qimyl týraly Qazaqstan Respýblikasynyń Zańy. Qazaqstan Respýblikasynyń Parlamentiniń Jarshysy. – 2005. – №5 (2438). – 12 b.
- Telebaev G.T. Tsennostnye orientatsii kazahstantsev v religioznoi sfere // Globalizatsiia i dialog konfessii v stranah Tsentralnoi Azii: Materialy mejdýnarodnoi náychno-prakticheskoi konferentsii. – Almaty: Instityt Filosofii i Politologii MON RK, 2002. – 277 s.
- Kislýk K.V., Kýcher O.N. Religiovedenie. – Harkov, 2003. – 128 s.
- QR Prezidenti N.Á.Nazarbaev Qazaqstan halqy Assambleiasynyń XV sessiasynda kópshilik qaýymǵa sóilegen sózi. // Egemen Qazaqstan, 27 qazan 2009 j. – 2 b.
- Qazaqstandaǵy dinder: oqy quraly. / Baitenova N.J. (qurastyryshy), Zatov Q.A., Rysbekova Sh.S., Beisenov B.K., Borbasova Q.A., Qurmanaliev A.D., Meirbaev B.B. – Almaty, 2008. – 399 b.
- Nordhausen F. Psycho-Sekten: Die Praktiken der Seelenfänger/ Unter Mitarb. von Billerbeck L. von. B.: Links, 1997. – 607 r.
- Le Bar J.J. Cults, Sects and the New Age. Huntington, IN Our Sunday Visitor. – 1989. – 255 p.
- Djems V. Mnogoobrazie religioznogo opyta. – M., 1993. – 300 s.
- Qaliev Q. Astanada «Qazaqtyń shirkeýi» bar. abai.kz aqparattyq portalı. <http://abai.kz/>
- Nazarbaev N.Á. Qazaqstan halqy Assambleiasynyń HV-shi sessiasynda sóilegen sózi // Egemen Qazaqstan, 2009 jylдың 27 qazany